

S-ar putea ca acum, aici, să auziți pentru prima dată acest nume, așa cum și eu l-am auzit pentru prima oară când am ajuns la Marsilia. Și s-ar putea să fiți impresionat de acest personaj, cum și eu am fost atunci când m-am interesat mai îndeaproape de el. Poate chiar ar trebui să scriu personaj cu majusculă – Personaj.

O scurtă fișă biografică: pe numele lui întreg Varian Mackey Fry, s-a născut în New York pe 15 octombrie 1907, într-o familie protestantă înstărită (quakeri, mai precis), și a copilărit în New Jersey. Elev strălucit, intră cu brio și termină cu brio limbile clasice la Harvard. Are chiar un talent pentru limbi străine, ceea ce îl va ajuta mai târziu, când va ajunge la Marsilia. Fondează un trimestrial literar influent, cu tentă avangardistă, se căsătorește cu sora unui prieten (și ea dintr-o familie bună), devine jurnalist de succes și frecventează mediile intelectuale americane. În afară de literatură, e pasionat și de politica internațională, despre care scrie. Cunoaște, la New York, câțiva refugiați timpurii din calea nazismului. În 1935, aflat la Berlin în calitate de corespondent pentru un ziar american, își dă seama cam ce înseamnă nazismul. Și încearcă să spună asta unei Americi nu prea interesate, în acei ani.

Când se înființează asociația Emergency Rescue Committee (Comitetul de Salvare de Urgență), Varian Fry se oferă să plece în misiune în Franța, la Marsilia, unde ajunge în august 1940. Misiunea lui era aceea de a ajuta câteva persoane cărora le era amenințată viața (evrei și neevrei) să părăsească Franța ocupată. Are în buzunar 3.000 de dolari (sumă mare în anii aceia) și o listă cu câteva personalități, artiști, scriitori, oameni de știință care trebuiau salvați. Nu părea să fie o misiune dificilă: contactarea celor de pe listă și mijlocirea vizei pentru Statele Unite, plus plata transportului. Nu părea, însă lucrurile s-au complicat. Pe de o parte, Consulatul american din Marsilia nu a fost primit cu brațele deschise. (Poziția oficială a Washingtonului din acele zile

diferea de poziția Comitetului de Salvare.) Apoi, chiar dacă aveai viză pentru Statele Unite, îți mai trebuia în anii aceia și viză de ieșire din Franța, iar această viză o dădea administrația de sub ocupația nazistă. Primul pas spre libertate, se știe de mii de ani, este ieșirea din robie.

Varian Fry, americanul înstărit și spilcuit, aparținând minorității WASP, pasionat de limbi clasice și de păsări, devine, în orașul mediteranean, organizatorul celei mai mari rețele private de salvare a refugiaților. Lista primită inițial este completată cu alte mii de nume. Consemnul cu care plecase la drum e încălcat. Fry acționează deja pe cont propriu.

În rețeaua lui intră, în mod surprinzător aproape, Mary Jayne Gold, din care am citat mai înainte, renunțând la viața de vis pe care o dusesese pînă atunci. (Înainte de ea, Fry o cooptase deja pe Miriam Davenport Ebel, tot americană, ce studia istoria artei la Paris, venită la Marsilia să-l ajute pe poetul dadaist Walter Mehring să fugă din Franța.) Ca-ntr-un film, domnișoara Gold se îndrăgostește de un gangster local proaspăt ieșit din Legiunea Străină, Raymond Couraud (care anterior dezertase din armata britanică), înzestrat cu o poreclă deloc încurajatoare: Killer. Și el va aduce servicii rețelei, fiind totuși singurul cu pregătire efectivă de războinic, pe care experiența de traficant de mărfuri l-a ajutat în beneficul trafic de persoane dirijat de Fry. Mary Jayne Gold nu se mulțumește doar să lucreze cu „lista neagră” a lui Varian Fry, ci ajunge să alcătuiască ea însăși o așa-zisă „listă a lui Gold”, cu nume de artiști și scriitori pe care-i cunoaște în timpul șederii sale marsilieze și pe care-i ajută să scape folosindu-se de filierele lui Fry.

Charles Fawcett, actor american, pictor, model, luptător de stradă, refuzat de spionajul american, aventurier în Africa, se alătură și el rețelei Fry. Și încheie, într-o poligamie de avarie, false căsătorii cu mai multe tinere refugiate, scoțându-le din lagărele de concentrare și ajutându-le să

ajungă în America. Se spune că la un moment dat în Lisabona (Portugalia era neutră) au ajuns în același timp două „doamne Fawcett”. Aflînd că urmează să fie arestat, va fugi și el din Marsilia și se va înrola în Royal Air Force, apoi în Legiunea Străină. A jucat zeci de roluri secundare în filme. (Cei de vîrsta mea și-l pot aminti în rolul domnului Shelby din *Coliba unchiului Tom*, film făcut în 1965, care a rulat și în cinematografele din România.)

Cu aceste personaje principale și multe altele secundare, cărora li s-a alăturat, cu multiple „acte de indisciplină la locul de muncă”, viceconsulul Hiram Bingham IV, Varian Fry a ajutat peste 2.500 de refugiați evrei și luptători anti-nașiți să scape cu viață. Vize false, rețele clandestine de călăuze prin Pirinei, îmbarcări pe furiș, pașapoarte Nansen falsificate sau nu, ascunzători și identități franceze false, s-au folosit orice mijloace în vederea acestei impresionante acțiuni de salvare.

Printre cei ajutați de „rețeaua Fry” se numără Victor Brauner (ascuns în Provence de poetul René Char și în Villa Air-Bel din Marsilia, închiriată de Comitet pentru a-i adăposti pe cei care așteptau „viza”) și Valeriu Marcu, autorul unei foarte interesante (și acum) monografii Machiavelli, care a ajuns la New York, însă nu a apucat să se bucure prea mult de libertate, fiind răpus de un atac de cord. (Numele lui Valeriu Marcu l-am pomenit în textul despre „colonia germană” de la Sanary-sur-Mer.)

Activitatea lui Fry nu avea cum să nu atragă atenția, mai ales că, la un moment dat, Consulatul american îi va întoarce spatele (cu excepția viceconsulului citat mai sus, care a acționat în nume propriu). Fry a încălcat regulile prudenței, pentru că nu era timp de reguli. Iar expulzarea sa, în septembrie 1941, a fost făcută oarecum și cu acordul tacit al autorităților americane. Era prea rebel, încălcase prea multe reguli. Însă rețeaua pusă la punct de el și-a continuat

activitatea și după aceea, într-o clandestinitate tot mai pronunțată.

Președintele Institutului „Varian Fry”, Pierre Sauvage, care a realizat documentare și a scris mult pe acest subiect, citează o scrisoare în care Varian Fry afirmă: „Dacă am vreun regret față de această muncă a noastră, este că am făcut atât de puțin. În total, am salvat în jur de două mii de persoane. Ar fi trebuit să salvăm mai mulți oameni, însă am făcut ceea ce am putut”. Părinții lui Pierre Sauvage, evrei, nu au fost ajutați de Varian Fry – nu au încăput pe listă, deși au dorit să scape și ei de amenințarea regimului de la Vichy. S-au refugiat în spatele unor identități de francezi puri (*de suche*) și au trăit multă vreme ca „evrei ascunși”. Pierre Sauvage, născut în acei ani de persecuție, spune că și-a aflat adevărata identitate evreiască la vârsta majoratului.

Performanța umanitară a lui Varian Fry este impresionantă prin numărul de oameni salvați. Dar cu atât mai impresionantă e dacă aflați câteva nume. Pregătiți-vă – urmează o listă lungă, în care apar doar cei mai cunoscuți dintre cei mulți salvați. Așadar: Hannah Arendt, Jean Arp, Hans Aufrecht, Hans Bellmer, Georg Bernhard, Victor Brauner, André Breton, Camille Bryen, De Castro, Marc Chagall, Frédéric Delanglade, Óscar Domínguez, Marcel Duchamp, Heinrich Ehrmann, Max Ernst, Edvard Fendler, Lion Feuchtwanger, Leonard Frank, Giuseppe Garetto, Oscar Goldberg, Fred Stein, Emil Julius Gumbel, Hans Habe, Jacques-Salomon Hadamard, Konrad Heiden, Jacques Hérold, Wilhelm Herzog, Erich Itor Kahn, Fritz Kahn, Berthold Jacob, Heinz Jolles, Arthur Koestler, Siegfried Kracauer, Wifredo Lam, Jacqueline Lamba, Wanda Landowska, Lotte Leonard, Claude Lévi-Strauss, Jacques Lipchitz, Alberto Magnelli, Alma Mahler Gropius Werfel, Jean Malaquais, Bohuslav Martinů, Golo Mann, Heinrich Mann, Valeriu Marcu, André Masson, Roberto Matta, Walter Mehring, Alfredo Mendizabel, Otto Meyerhof, Boris Mirkine-Guetzévitch,

Hans Namuth, Hans Natonek, Ernst-Erich Noth, Max Ophüls, Hertha Pauli, Benjamin Péret, Alfred Polgar, Poliakoff-Litovzeff, Peter Pringsheim, Denise Restout, Hans Sahl, Jacques Schiffrin, Anna Seghers, Victor Serge, Ferdinand Springer, Bruno Strauss, Sophie Taeuber, Franz Werfel, Kurt Wolff și Helen Wolff, Alfred Otto Wolfgang Schulze, Ylla (Camilla Koffler).

„Vai, ce listă lungă, e greu să citești atâtea nume deodată, unul după altul!” – ați putea spune. Dar vă răspund cu o întrebare: vă dați seama ce înseamnă să salvezi atîția oameni? Să găsești resursele, modalitățile, oportunitățile să scoți peste două mii de oameni de sub amenințarea morții? Să te strecorei printre rigorile legii, să-ți riști libertatea și viața, să o iei de fiecare dată de la capăt? Știu că sună patetic. Dar nu strică o doză de patetism. În fond, ce rău face?!

Însuși Varian Fry a fost impresionat de numele celor pe care i-a salvat. O spune într-o scrisoare către soția sa, la începutul misiunii:

Printre cei care vin în biroul meu sau cu care corespundez nu sînt numai mari scriitori în viață, pictori sau sculptori ai Europei, ci și foști miniștri sau chiar prim-miniștri dintr-o serie de țări. Europa a devenit foarte stranie cînd oameni importanți ca aceștia sînt nevoiți să aștepte plini de răbdare în anticamera unui tînăr american fără nici o importanță.

Citez din același Pierre Sauvage, care pomenește o altă scrisoare a lui Varian Fry: „Am fost foarte trist cînd v-am părăsit, poate mai trist decît voi cînd m-ați văzut plecînd. Pentru că eu mi-am pierdut toți prietenii atunci, pe cînd voi ați pierdut numai unul”.

Viața lui nu se va mai „lega” după întoarcerea în Statele Unite. Nu va fi primit cu flori și recunoștință. Căsnicia s-a subrezit și urmează divorțul. Altă căsătorie, alt divorț.

Carierea nu mai e cea de dinainte. Ajunge să trăiască din diverse slujbe, sfârșind ca profesor de latină într-o școală la țară. Moare de hemoragie cerebrală în Redding, Connecticut, pe 13 septembrie 1967, la 59 de ani. Aproape abandonat. Un om care a salvat mii de vieți.

În semn de recunoștință pentru incredibila lui activitate, Varian Fry a fost primul american care a primit din partea Yad Vashem titlul de Drept între Popoare. Foarte drept.

(Cu o seară înainte de a scrie acest text am fost la ședința Fundației „Varian Fry” din Marsilia. Le mulțumesc pentru invitație celor de acolo și mă bucur că există oameni care păstrează vie memoria unui personaj cum nu sînt multe în Istorie.)